

Libris .RO

Respect pentru oameni și cărți

MIREL TALOȘ

UNDEVA ÎN TRANSILVANIA

prefață de Nicolae Breban

I

Se rezemase întotdeauna pe ideea că omul e bun de la Dumnezeu și se simțise bine proptit în această credință. Dar reflecțiile asupra Marelui Război, pe care îl considera ruina rațiunii, împrejurările în care trăia, ideile filosofice și politice ce întunecau mințile oamenilor pe tot întinsul Europei, mulți dintre aceștia cărturari, toate acestea începuseră să-i zdruncine din temelii această credință. Considera că sufletul sărăcise nespus de mult în secolul care începuse cu un război nimicitor; vedenia măreață a rațiunii, în care crezuse fără clintire, începuse să se stingă; se temea că începuse o operă amplă de schilodire a rațiunii și că omul se despuia încet-încet de umanism. Trăia frământările secolului ca și cum erau frământările lui și în această frământare mintea lui întorcea idei peste idei, fiecare pe toate fețele, până își auzea murmurul gândurilor, într-un șir pe care el însuși simțea că nu-l mai putea stăpâni; dezbătea deseori chiar și ideile uscate ale antisemitismului, care umpluseră veacul, încercând să le înțeleagă și să-i înțeleagă astfel pe cei care le prețuiau atât de mult; dezbătea cu el însuși, cu marii filosofi, pe care îi numea făuritori de idei, cu istoria însăși și toate aceste gânduri, credea, trebuiau să rămână scrise; se simțea îmboldit să-și aștearnă gândurile într-un caiet. Era pe deplin convins că evenimentele în vârtejul cărora era prins erau epocale pentru el, pentru viața lui, pentru poporul lui, pentru țara în care trăia, România, pentru Europa, pentru lumea întreagă, iar destrămarea ideii că omul este bun era devastatoare; pentru că își ieșise din fire, omul era în ajunul unei mari catastrofe, credea, și nimic nu va mai fi vreodată la fel. Domnia rațiunii, care,

credea el, întocmai ca un soare, se revărsa în pace, respect, bunăstare și toate celelalte lucruri necesare unei vieți frumoase a oamenilor și a popoarelor, era sub semnul îndoielii celei mai negre; viața lui era, de fapt, nădușită de teama că epoca rațiunii era la apus. Crezuse într-un mănunchi de idei bine împletite cu firele de aur ale rațiunii și, în ciuda semnelor rău prevestitoare, se încăpățâna încă să le rămână credincios.

Se gândise, așadar, câteva săptămâni la rând, ce titlu să pună caietului în care voia să aștearnă gânduri despre viață, oameni, cultură și istorie, să rămână drept urme scrise ale cugetării lui. Reflectase îndelung, mai ales în nopțile lungi de lecturi de istorie și filosofie, la mai multe variante. Nu era un impuls autobiografic, la urma urmei biografia lui nu era de interes pentru nimeni și nici nu putea inspira pe nimeni; viața lui era o sumă de întâmplări neînsemnate. Se considera un gânditor pentru sine, nu pentru alții; aprecia bogăția tăcută a cunoașterii de sine și pentru sine. Se gândise la început să-și însiruiască gândurile într-un roman; după o reflecție îndelungă, renunță la această idee, spunându-și că literatura se transformase dintr-o artă într-o meserie. Se hotărî în final să-și aștearnă aceste gânduri sub formă de *Scrisori*. Desigur, modelul erau *Scrisorile* lui Seneca destinate lui Lucilius, nu avea de ce să ascundă asta; în fond, nimic nu e nou în istorie, după cum observase atât de demult Eclesiastul, își spunea. Aceleași și aceleași lucruri sunt doar văzute și revăzute din alte și alte perspective. Știa *Scrisorile* lui Seneca aproape pe de rost; era greșit să spună că le *citise*; mai corect era să se spună că le *citea* în fiecare zi. Avea o ediție germană, *Briefe an Lucilius*, pe care o cumpărase la Budapesta în 1929. Seneca îl cucerise de la primele rânduri, devenise cartea lui preferată de filosofie; toate cărțile de filosofie din biblioteca lui puneau întrebări importante și ofereau răspunsuri pe măsură. Dar, în *Scrisoarea a XVI-a*, Seneca punea o întrebare pe cât de simplă pe atât de neiertătoare, o întrebare care îi zdruncinase toate lecturile anterioare, și chiar viața. „*Poate că cineva va spune: Cum mă poate ajuta filosofia dacă există soarta?*“ Nemăsurata

lui admirație pentru filosofie, pe care o considera izvorul oricărei emancipări, părea în pericol. Câteva zile a simțit că dragostea lui pentru filosofie a ars din temelii; a renăscut însă din ultimul tăciune fumegând pentru că, după ce căutase mult timp un răspuns la această întrebare, se dăduse bătut, dar ascunse această înfrângere acceptată în spatele argumentului că întrebarea lui Seneca era, de fapt, retorică. Apoi, recitind scrisoarea, văzu limpede că Seneca însuși spune că, chiar dacă acest lucru ar fi adevărat – că soarta controlează totul –, tot avem nevoie de filosofie. Nu va fi niciodată de acord că filosofia e o îndeletnicire inutilă, o biată sporovăială, sub pretextul că viața este guvernată de *întâmplare*. Pentru el, filosofia era singurul mijloc de emancipare a omului; firea omului este un cerc, întregit doar de filosofie; fără filosofie, cercul nu se va închide niciodată. Prin filosofie se îndărătnicea, de fapt, să creadă în om. Cineva (unul dintre cei mulți care priveau faptul că se îndeletnicea cu filosofia ca pe o treabă cu totul nefolositoare) îl întrebese o dată ce folos are filosofia pentru viață; a răspuns pe loc, fără să gândească răspunsul prea mult: „filosofia este icoana omului“. Persoana cu pricina nu păru convinsă de răspuns. Fără filosofie, omul este o zidire șubredă; cine nu înțelege ce este filosofia nu va înțelege nici admirabilele ei foloase, fu însă concluzia lui.

Așadar, urma să scrie sub formă de *scrisori*. Da, era sigur că Seneca nu scrisese acele *scrisori* către un personaj aievea; scrisese sub formă de scrisori pentru că această formă de exprimare, prin adresare către altul, era modul în care Seneca își așternea cel mai bine gândurile. Așadar, nici scrisorile lui nu vor fi adresate unei persoane aievea, ci unui personaj imaginar; mai mult, le va scrie cu gândul la un personaj din viitor, din altă epocă, pentru că asta îi va da prilejul să descrie epoca în care trăia și pe care o considera remarcabilă prin dramatismul ei. Prima epistolă îi era inspirată de gânduri din acea zi; se întorcea de la poștă, de unde ridicase un colet cu o carte îndelung tânjită, cartea lui Martin Buber *Eu și tu*, în limba germană. Ajuns acasă, se așeză în curte pe băncuță; deși era deja octombrie, nu

era deloc frig. Curtea era plină de copii, care se jucau într-o gălăgie foarte muzicală; joaca acelor copii este o înțelepciune, se gândi. La început nu le acordă atenție, apoi, uitându-se la ei, avu o revelație. Erau șase copii, de vârste aproximativ egale, români, maghiari și evrei. Încerca să distingă comunicarea din gălăgia lor; cuvintele erau amestecate, românești, maghiare și idiș; era acolo totuși un dialog. Nu, își spuse, nu un dialog, ci un *Dialog*. Cât de bine ilustrau copiii *Dialogul* existenței, își spuse. Puse la patefon *Concertul pentru vioară* de Mendelsohn, lucrarea lui muzicală preferată; fluxul mângâietor al sunetelor viorii îi însoțea lecturile și îi inspira scrisul. În seara aceea inaugură caietul; îl deschise, lăsă prima pagină liberă, apoi scrise cu stiloul prima *Scrisoare către o generație viitoare*.

„Șimleu-Silvaniei¹ este precum o leaia rară, care are, în același bulb, petale de culori diferite, bine strânse în același mănunchi, hrănite cu sevă de aceeași tulpină, îngemănate în diferența lor și prinse în unitate, obligate să stea una lângă alta, de mână, dar și una în fața alteia, în dialog. Așa sunt întregul județ Sălaj și întreaga Transilvanie. Adânc plantate în istoria orașului, cele trei etnii, română, maghiară și evreiască, conviețuiesc la fel de bine ca și cum ar fi aceeași etnie. Nefiind împărțite în cartiere etnice, oamenii, culturile și limbile se intersectează în Șimleu-Silvaniei cu o mecanică unică; etniile își învață reciproc limbile și își preiau reciproc obiceiurile. Copiii vorbesc în toiul jocului toate cele trei limbi, pierzând distincția limbii materne, mâncând pască evreiască pe post de pâine multietnică. Da, niciodată nu spunem eu decât atunci când ne referim și la altă persoană. Spun «eu mă numesc» unei alte persoane, spun «te însoțesc» unei alte persoane, spun «te iubesc» unei alte persoane. Fără ceilalți nu existăm. Existența este o întâlnire cu celălalt. Mai întâi întâlnirea cu celălalt și

apoi *Dialogul cu el mă duc din afara existenței în existență. Dar aici, în Transilvania, dialogul cu celălalt are și sporul existențial al dialogului cu celălalt ca etnie. Români, maghiari, evrei, împreună sporesc frumusețea dialogului existenței: culturile și limbile se pun în evidență și se influențează, înfrumusețându-se; mai mult, fiecare îl învață pe celălalt, însușindu-și limba și cultura lui. Aici, în Transilvania, e frumusețea întâlnirilor revelatoare.*

Lazăr Klein, Șimleu-Silvaniei, județul Sălaj, România, octombrie 1938“

¹ Oraș situat în partea de vest a județului Sălaj, important centru cultural pentru toate cele trei etnii evocate de personaj. Sinagoga din Șimleu-Silvaniei, construită în 1876, găzduiește Muzeul Memorial al Holocaustului din Transilvania de Nord.

II

Numele lui era Friedmann Abraham, dar românii din satul Jac¹ îi spusese încă de când era copil Brumălă; soției lui, pe care o adusese din alt sat, nimeni nu știa de unde, oamenii îi spuneau Brumăloaia, un augmentativ care avea pesemne legătură și cu faptul că noua doamnă Friedmann era rotundă ca o lună plină. Brumăloaia, apreciată pentru firea ei omenoasă, avea brațele încărcate de sfaturi și cuvinte mângâietoare pentru oricine îi trecea pragul. Devenise în scurt timp o adevărată confidentă a femeilor din sat, care mergeau la ea (cu încrederea cuvenită unei femei mai citite și mai umblate prin lume) să-i ceară sfatul într-un necaz sau altul. Din această operă generoasă de sfătuire, în scurt timp se iscă printre femei o vorbă de duh, preluată la un moment dat și de bărbați: „Toată lumea are un necaz, dar nu sunt două necazuri la fel“. Brumăloaia îi dăruise lui Brumălă doi copii, Gittel și Itziberlă. Fratele lui, Laibiș Friedmann, fusese binecuvântat de Dumnezeu cu șapte copii, dintre care lui îi erau dragi cei doi băieți, Herzl și Mayer. Familia lui Brumălă și cea a fratelui său, Laibiș, formau comunitatea evreiască din satul Jac, aflată la a doua generație. Tatăl lor, Abraham Friedmann, se aciuse în sat în anii 1880, nimeni nu mai știa exact în ce an. Primarul Andrei, născut în acele vremuri, își amintea momentul sosirii bătrânului Friedmann și a soției sale; frații Brumălă îl rugau deseori să

¹ Situat în partea centrală a județului Sălaj, a fost centrul administrativ al comunei Jac, până în anul 1968, când a fost desființată ca și comună de sine stătătoare, iar satele au fost alipite unei comune învecinate. Se află parțial pe ruinele fostului municipiu roman *Porolissum*, de la granița de nord a provinciei romane Dacia.

le povestească evenimentul, pe care îl savurau ca pe un moment fondator al familiei lor, dar care era, în același timp, o evocare a dragilor lor părinți. Andrei le povestea de fiecare dată cu plăcere împrejurările acelea atât de îndepărtate: se străduia să-și aducă aminte de fiecare dată câte un amănunt nou, pe care nu-l pomenise înainte. Se întorcea de la școală când, pe un teren din mijlocul satului, unde, printre bălării înalte și bogate, mai zăceau doar urmele unei case vechi, se ivi o echipă de meșteri, care își făcură o mică organizare de șantier. A fost atât de curios în legătură cu ceea ce se întâmpla, încât, în zilele următoare, a stat doar pe uliță, căutându-și de joacă în fața casei ce începea să se înalțe în locul bălărilor. În ziua următoare, un *domn* (era sigur că acesta era cuvântul potrivit pentru a descrie bărbatul în costum negru de oraș, cu haină lungă, cu barbă și pălărie neagră cu coruga mare și rotundă, cu părul lăsat să crească prin fața urechii, cu pantalonii negri băgați sub genunchi sub ciorapi albi și niște ațe ciudate ce le curgeau pe lângă pantalonii) apărură în mijlocul meșterilor, cu care discută îndelung, aplecați asupra unor desene așternute pe o hârtie foarte mare, împăturită de mai multe ori. Meșterii s-au apucat de lucru cu un spor deosebit; *domnul* de la oraș venea o dată la câteva zile să vadă cum înaintează lucrările; dădea indicații, uneori cu voce tare și fermă, apoi pleca grăbit, ca și cum treburi importante îi solicitau prezența altundeva. Andrei a urmărit îndeaproape înălțarea casei; avea o ușă ciudată prin care intrai în casă direct din uliță; mai târziu, avea să constate că acea cameră de la drum era menită să devină o prăvălie. Pe măsură ce casa se profila printre celelalte, de care era însă foarte diferită, *domnul* de la oraș stătea tot mai mult cu meșterii, intervenind tot timpul în munca acestora cu sfaturi. După doar o lună, casa a fost gata și *domnul* părea foarte mulțumit de lucrarea la care contribuise din plin. Andrei îl văzu plimbându-se în jurul ei și admirând-o. Era noua casă a familiei lui.

– Știi, îi spusese Andrei mamei lui, în mijlocul satului se mută un domn care se îmbracă orășenește.

Apoi *domnul* a dispărut câteva zile, fără ca Andrei să plece de la intersecția ulițelor; curiozitatea ce îl măcina era atât de mare, încât pierdea vremea ore în șir pe lavița casei de alături, uitându-se la traseele coloanelor de furnici, așteptând ca necunscuții care urmau să se mute în casă să apară de undeva. Într-o dimineață de mai, un zgomot de căruțe, mult mai mare decât îl fac în mod obișnuit țărani care se perindă spre câmp cu carele trase de bivoli, deșteptă curiozitatea oamenilor; era și el acolo deja. Pe uliță veneau patru căruțe mari, pline cu mobilă, lăzi, saci și o sumedenie de lucruri împachetate. Deja coborât din căruță, bătrânul Friedmann îndruma căruțașii spre curtea casei și Andrei își dădu seama ce se întâmpla: familia de *domni* se muta în sat. O curiozitate din felul celor care îți exaltă inima îl făcu pe Andrei să stea aproape; a urmărit cu interes mutarea familiei Friedmann, din uliță, ca pe un spectacol. Mobilă, saci cu haine, tot felul de obiecte fură date jos din căruțe și cărate de căruțași în casă, unde se auzeau indicațiile lui Friedmann în legătură cu locul și felul în care trebuiau așezate. Treaba aceasta ținu până seara târziu și Andrei nu se plictisi privind acest spectacol extraordinar pentru el.

Le istorisese fraților Friedmann, dar mai ales lui Brumălă, de multe ori această istorie, deja veche, fără ca vreunul dintre ei, povestitor sau ascultător, să se plictisească.

Brumălă era în curte când primarul Andrei apărură în poartă. Se grăbi să-l întâmpine, salutându-l respectuos și poftindu-l la masa de sub vie.

– Mulămim, domnule Brumălă. Cam cald în Jac, pentru luna lui octombrie, îi spuse Andrei, făcându-și vânt cu clopul din paie.

– Cald, da.

Brumălă se grăbi în casă de unde în scurt timp apărură cu o sticlă cu vin și cu un pahar. Când ridică dopul din plută, sticla pocni în semn de proștețime, iar parfumul insufletit al vinului de casă umplu cu hotărâre aerul de deasupra mesei.

– Când scoți dopul și pocnește, vinul ne salută, spuse primarul

Andrei zâmbind.

Brumălă puse vin în pahar și îl întinse cu un gest îmbietor spre primar.

– Domnule primar, sănătate!

– Sănătate, domnule Brumălă!

Andrei bău paharul dintr-o sorbitură.

– Da, ăsta e un vin dintr-o bucată! spuse încântat. Așa ne mai astâmpărăm necazurile...

Se uită la Brumălă și citi în el un om molcom; deși nu avea nici patruzeci de ani, grijiile și ninsoarea anilor îi lăsaseră deja părul alb ca zăpada proaspătă, așezată uniform; aproape că nu i se distingeau șuvițele.

– Domnule Brumălă, câți ani au putut trece de când eram copil și am văzut cum tatăl dumitale, Dumnezeu să-l ierte, s-a mutat în sat? Vreo cincizeci de ani... nici nu îndrăznesc să mă gândesc. De unde am avut eu atâția ani și cum s-au dus...?

Andrei știa că lui Brumălă îi plăcea evocarea amintirilor legate de familia lui, de părinții lui. Îi spuse zâmbind:

– Acum, Brumălă, eu unu nu am înțeles atunci, dar nu înțeleg nici acum, care e treaba cu ciucurii aceia agățaji de nădragi...

Brumălă zâmbi. Își amintea că tatăl lui purta negreșit ciucurii.

– Se numesc *tzitzit*, domnule Andrei, și sunt ceruți de Dumnezeu pentru a ne aminti în orice moment de toate poruncile lui, să le împlinim. Să nu uităm cumva de ele. Le și vezi, dar se și scutură când umbli.

Zâmbiră.

– Apoi atunci sunt bine puși la nădragi, spuse Andrei râzând zgomotos.

Brumălă nu se putu abține să nu râdă și el.

– Pe scurt, domnule Brumălă, continuă primarul Andrei, eu am venit să vă spun că noi am dezbătut în consiliul local cererea dumneavoastră, adresată nouă, de a prelungi autorizațiunea pentru prăvălia din sat. Dumneata știi bine, că doar ești unul dintre votanții comunei, că întreg consiliul local este ales de pe lista Partidului